

JUŽNA AMERIKA

Države: Čile (Santiago), **Braziliya** (Brasilia), **Bolivija** (La Paz), **Paragvaj** (Ansuncion), **Argentina** (Buenos Aires), **Kolumbija** (Bogota), **Ekvador** (Quito), **Venezuela** (Caracas), **Gvajana** (George town), **Surinam** (Paramaribo), **Francoska Gvajana**, **Urugvaj** (Montevideo), **Peru** (Lima)

Reliefne enote:

1.) gorovja:

- **Andi** (šp. Kordiljere ali Sierra); so mlado nagubano gorovje, ki je nastalo v terciarju; višine so čez 6000m
- **Brazilsko IN Gvajansko višavje**; obe sta stari grudasti starogorji

2.) nižavja:

- **Orinoško nižavje** (na S)
- **Amazonsko nižavje**
- **La Platsko nižavje**; se deli še na tri dele: severni del se imenuje **Gran Čako** (suhi predel, suha stepa in je zato neprimeren za poselitev), (Argentinske) **Pampe** (najpomembnejši in najbolj rodovitni del; tu so doma Gauči (rejci goveje živine) in izvažajo meso v Evropo), **Patagonija** (sega že v hladen pas, je planota in ni poselitveno območje)

PODNEBJE

Skrajni sever ima vlažno ekvatorialno podnebje, in sicer **savansko podnebje**, ki preide v **tropsko ekvatorialno podnebje**. Ob Amazonki se spet pojavi **savansko podnebje** J polute, ki preide v **stepsko tropskega pasu**. Potem je subtropski pas in zato se začne **subtropsko stepsko**. Pampe imajo **zmerno toplo podnebje**, na skrajnem jugu pa je že **subpolarno podnebje**. Na Andih je **gorsko podnebje**.

DELITEV JUŽNE AMERIKE

- 1.) **Karibska J Amerika** (obsega države ob Karibskem morju- Kolumbija, Venezuela, vse tri Gvajane)

Kolumbija: Glavno mesto je Bogota. Na eni strani so Andi, na drugi je morje, na V pa je že pragozd (SELVAS) – Amazonsko nižavje. Je druga (po Braziliji) po izvoru kave, imajo tudi veliko konoplje in koke (rastlino pobirajo 4x letno, liste potem predelajo in jih prodajo).

Venezuela: Je članica OPEC-a, določajo ceno nafte. $\frac{3}{4}$ dohodka daje državi nafta, ki jo imajo v Marakaibskem zalivi. Glavno mesto Caracas.

Gvajane: Kolonizirali so jih Angleži, Nizozemci in Francozi. Prebivalci so večinoma črnci in Azijci. Borijo se za samostojnost. Imajo boksit, ki ga predelajo v drugih državah. Imajo tudi nekaj diamantov in sladkornega trsa.

- 2.) **Andsko-indijanska J Amerika** (to so države, ki zajemajo Ande in v katerih živijo indijanci – Bolivija, Peru, Ekvador, Paragvaj; v teh državah so bili Inki, a ne več kot 100 let)

Paragvaj: Ne leži v Andih, a ima veliko indijancev

Skupne značilnosti Andsko-indijanske Amerike:

- revščina
- veliko število kmetov, ki nimajo svoje lastne zemlje – PEONI; na drugi strani pa je veliko veleposestnikov (belci, mestici)
- stopnja urbanizacije je nizka; izjema je Lima, ki ima veliko favel
- indijanci se trdno oklepajo tradicionalnega življenja

Peru: Glavno mesto je Lima. V Peruju imajo vremenski pojav El Niño, pri katerem gre za segrevanje zgornje plasti oceana in to segrevanje povzroča pasati. Obratni pojav se imenuje El Niña.

V Peruju je 45% Indijancev **Kečua**, 39% mesticev in 15% belcev

Tri naravne enote:

- **COSTA** (»obala«): tu živi 40% prebivalstva Peruja, vendar je ta Costa puščavska, zaradi hladnega Humboldovega toka in tu je suho podnebje. Ljudje so se tu naselili v oazah, kjer so z namakanjem dosegli da lahko gojijo sladkorni trs in riž
- **SIERRA** (»velike gore«): tu živi 51% prebivalstva. Živijo na planotah visokih od 2000-3000m, kjer je tudi manj kisika. Tu imajo živino, krompir, koruzo (okopavine)
- **SELVAS:** Amazonsko nižavje – 9% prebivalstva, ker je tam tropski pragozd
Višje od 3500m so pašniki (PUNA)

Rudarstvo:

Baker, srebro, svinec, železo, uran, nafta. Veliko teh rud gre v tujino in rudniki so v rokah tujega kapitala.

Koka (grmičevje) raste na V pobočjih Andov. Koko obirajo 4x letno (1. faza – obdelava listov; 2. faza – predelava v kokain; 3. faza – preprodavanje)

Ekvador: glavno mesto: Quito. Je članica OPEC-a; izvaža nafto, kavo, kakav, banane. K Ekvadorju spada tudi 15 otočkov imenovanih Galapaško otočje, ki je naravni rezervat.

Tri naravne enote:

- **COSTA**
- **SIERRA**
- **SELVAS**

Bolivija: glavno mesto: La Paz. Imajo veliko rud: svinec, zlato (v mestu Potosi je veliko zlata), srebro, cink,...

Tri naravne enote:

- COSTA
- SIERRA
- SELVAS

TABELA:

<i>država</i>		<i>Costa</i>	<i>Sierra</i>	<i>Selvas</i>
	delež površine	20%	21%	59%
Kolumbija	razporeditev prebivalstva	25%	73%	2%
	gostota prebivalstva	30	83	1
	delež površine	11%	30%	59%
Peru	razporeditev prebivalstva	40%	51%	9%
	gostota prebivalstva	46	21	2
	delež površine	26%	24%	50%
Ekvador	razporeditev prebivalstva	43%	56%	1%
	gostota prebivalstva	42	80	0,5
	delež površine	<i>Antiplano</i> 18%	12%	70%
Bolivija	razporeditev prebivalstva	55%	30%	15%
	gostota prebivalstva	18	15	1

Višinski pasovi v Andih:

- TIERRA CALIENTE – do 1000m; tu uspeva koruza, sladkorni trs, banane
- TIERRA TEMPLADA – od 1000-2000m ; uspeva riž, tobak, maniok
- TIERRA RIA – od 2000-3000m; pšenica, koruza, krompir, ječmen
- TIERRA HELADA – 3000-4000m; tu je okrog 5°C; imajo živinorejo (lama, alpaka, guanaka, vikuinja)
- TIERRA NEVADA – nad 4000m; tundra

Naravno rastje v teh pasovih:

V Tierri Caliente ja tropski deževni gozd, v Tierri Templadi je tropski svetli gozd, ki do višine 4000m preide v **perano** (gorski pašniki), nad pašniki pa so mahovi, lišaji in živopisano cvetje.

UNIČEVANJE TROPSKEGA DEŽEVNEGA GOZDA

Vzroki za krčenje gozda:

- nove obdelovalne površine
- gradnja hidroelektrarn
- prodaja lesa
- ceste

- prehrana
- živinorejski ranči
- rudarstvo
- poceni zemlja

Negativne posledice posegov v Brazilski pragozd:

- onesnaževanje
- podrtje ekološkega ravnotežja
- manj kisika
- erozija prsti

Brazilija: Največja država južne in tudi latinske Amerike.

Ima dve naravni enoti:

- **Amazonsko nižavje** zajema 60% površja; ekvatorialno podnebje
- **Brazilsko-Gvajansko višavje** je staro grudasto gorovje bogato z rudami (Fe); višinsko savansko podnebje

Uradni jezik je portugalski. In prebivalstvo je zelo rasno pestro (22% mulatov, 15% portugalski, 12% mestici, črnci, indijanci, Španci)

LITORALIZACIJA – močna zgostitev prebivalstva ob obali (na 10% površine Brazilije živi 90% prebivalcev)

Glavno mesto je Brasilia, ki je postala glavno mesto leta 1960, ker so želeli razbremeniti obalo. Mesto je nastalo z hitro in načrtno gradnjo v obliki križa.

Rio de Janero – Januarska reka (ker so v tem mesecu zašli sem portugalski mornarji). Mesto je bilo ustanovljeno leta 1565 na zamočvirjenem območju. Leta 1920 so začeli z odmakalnimi sistemi.

Po gričevju so razporejene Favele (ime prihaja iz istoimenske rože, ki je enkoč prekrivala gričevje). V njih so slabe zdravstvene in higienske razmere ter črna ekonomija. Domete predstavljajo kolibe iz lesa, kartona in pločevine.

Osrednji del so bogate mestne četrti. Imajo dve znani plaži Copacabana in Ipanema. Od tu izvirata samba in bossa nova. Na karnevalu je udeleženih 5000 plesalcev in glasbenikov, vodijo pa ga šole sambe, ki med seboj tekmujejo. Karneval izhaja iz prvin afriškega izročila.

Znamenitosti in posebnosti:

hrib Sladkorni stožec

25m visok kip Kristusa

stadion Maracana, ki sprejme 200 000 gledalcev

Sao Paulo – veliko kave, 16 milijonov prebivalcev, je največje mesto v Braziliji, je industrijsko mesto z izrazito stihijsko rastjo (se razrašča).

Belo Horizonte - metalurgija

Minas Gerais – nastal leta 1599 ob izkopu zlata

Recufe – »brazilske Benetke«; je pristaniško mesto

Gospodarske značilnosti:

- največja izvoznica kave na svetovnem trgu
- sladkorni trs
- soja
- žitarice
- govedoreja
- prašičjereja

Kljub izvozu ima primankljaj hrane za njihovo prebivalstvo. V Braziliji je veliko tujega kapitala (ZDA in EU), ki vloga denar v dobičkonosne posle (npr. avtomobilski deli). Brazilija je odvisna od močnih kapitalističnih držav.

Rudarstvo:

V Amazonskem nižavju je največ **Fe**. Tu imajo dnevne kope, to je poceni in Brazilija daje 8% vse železove rude na svetu; osnova za domačo jeklarsko, avtomobilsko in vojaško industrijo. Okoli rudnikov so nastala stanovanjska naselja – uničevanje tropskega gozda (Amazonski pragozd=pljuča sveta).

Pokrajinske enote Brazilije:

- 1.) **SV Brazilije** – pokrajina prve portugalske kolonizacije; sužnji za delo na plantažah sladkornega trsa; najbolj revna pokrajina; tu imajo polfevdalni odnos
- 2.) **JV Brazilije** – najbolj razviti del (gospodarsko); industrija in kmetijstvo; blizu je nahajališče Fe rude: Minas Geras – metalurško-industrijski center
- 3.) **J Brazilije** – sega v zmerni pas; kmetijsko območje, živinorejsko območje; reven predel; največja HE na svetu: Itaipu – na meji s Paragvajem
- 4.) **Srednji Zahod Brazilije** – planotast savanski svet, ki ni dobro razvizi; tu leži glavno mesto Brasilia
- 5.) **S Brazilije** – Amazonski pragozd; Amazonska reka, ki ima največje porečje na svetu (7 000 000km²), ima dežni rečni režim, celo leto visoka voda, dva viška ob zenitu

Prebivalstvo Brazilije:

- **Indijanci:** pred portugalsko kolonizacijo jih je bilo po ocenah 2 000 000-5 000 000, danes jih je le še 200 000 (krivi so boji, bolezni). Živijo ob Amazonki na tradicionalen način (lov, nabiralništvo, selilno kmetijstvo, požigalništvo)
- **Belci** (50%): portugalska kolonizacija v 17. in 18. stoletju, ostali Evropejci so se množično naseljevali v 19. in 20. stoletju; največ jih živi na V in JV
- **Črnci:** so bili pripeljani v SV predele kot delovna sila na plantažah sladkega trsa, ker so se Indijanci upirali. Suženjstvo je bilo odpravljeno leta 1888.

Rasni drobci oz. mešanci:

- **Caboclos** – mešanci med indijanci in belci
- **Mulatos** – mešanci med črnci in belci
- **Catusos** – mešanci med črnci in indijanci

V Braziliji NI bilo rasne nestrpnosti, čeprav črnci sodijo v nižjo družbeno plast.
V Braziliji je 95% katolikov.

Kmetijstvo Brazilije:

- Zaposljuje 30% prebivalstva
- Največ obdelovalnih površin je na J države
- Pomanjkanje hrane oz. podhranjenost

Vzroki za podhranjenost:

- hitra rast prebivalstva (2,5%) letno
- razdrobljena posest
- slaba mehanizacija
- odvisnost od nihanja cen na svetovnem trgu

Samooskrbno kmetijstvo: Mali kmetje, ki pridelujejo maniok, fižol, koruzo, banane, krompir

Poljski delavci delajo na veleposestvih, ki so v lasti tujih družb ter peščice bogatih Brazilcev.

Izvozno kmetijstvo:

- **kava**; 30% svetovne proizvodnje in 20% brazilskega izvoza; iz območja Sao Paula se je do danes pridelava kave preselila na S države Parana
- **kakav**
- **bombaž**
- **sladkorni trs**: z vrenjem in destilacijo pridobivajo etanol, ki ga uporabljajo kot pogonsko sredstvo za avtomobile, tako želijo zmanjšati potrebe po uvoženi nafti.

Živinorejske posesti so nastale na J na ravninah brez dreves (CAMPOS – »polje«).

Brazilija je velika izvoznica hrane in prevladuje tuj kapital z nadnacionalnimi družbami. Te družbe vlagajo denar naprej v dobičkonosne posle (rudniki mangana in železa ter v plantaže).

Revni kmetje pa se preživljajo s selilnim kmetijstvom.

Argentina:

Ima 34 milijonov prebivalcev, velika pa je 28 milijonov km². Ime je dobila po latinski besedi za srebro (Argentum). Narodni dohodek na prebivalca je 7000\$ letno.

Naravne enote:

- **ANDI** – terciarno gorovje; **andizem** je plezanje v Andih (slovenski andist je Janez Jeglič).
- Pokrajinska enota PIEDMOND je Andsko predgorje z namakalnim kmetijstvom. Tu pridelujejo sladkorni trs, koruzo,...

- PUNA je široka planota, kjer se Indijanci preživljajo z ovčjerejo
  - mesto MENDOZA je mesto v katerem imajo vinogradništvo
  - **GRAN CHACO** – razprostira se zahodno od reke Parana; je sušna pokrajina z namakalnim poljedelstvom (koruza, pšenica, bombaž)
  - les KEBRAČO je zelo trd ter se uporablja za drogove in železniške pragove. Vsebuje tanin, ki se uporablja pri strojenju kož
  - **PAMPE** – zavzemajo 1/5 površja in so travnata pokrajina zmernih geografskih širin (celinsko podnebje). Zelo rodovitne prsti omogočajo na velikih posestvih pridelavo koruze, pšenice, lanu in detelje. Proti Z se začnejo živinorejska posestva z govejo živino.
  - **PATAGONIJA** – zajema ¼ površine, a na njej živi le 3 % prebivalstva; največ ob Rio Negru in Rio Grandu. To je suha vetrovna planota z ovčjerejo in sadjarstvom.
- Ognjena zemlja* je argentinska in čilenska, *Falklandski otoki* pa pripadajo VB (Argentinci so leta 1982 poskušali dobiti te otoke).

Podnebni pasovi:

Na severu je *tropski pas* (**savansko tropsko** in **vlažno tropsko podnebje**), na SV je *subtropski pas* (**vlažno subtropsko podnebje**), v Pampah je **celinsko** in **oceansko podnebje**, *subpolarni pas* pa je na J (oddaljenost od Antarktike je le 1000km), a je tu julija tundrsko rastje.

Prebivalstvo:

- 85% je Evropskega rodu (belo prebivalstvo)
- pred prihodom Špancev je tu živelo 250 000 Indijancev, danes jih je še 50 000. Mesticev je 15%
- vladna priseljevalna politika je bila zelo ugodna za Evropejce
- po letu 1929 je svetovna gospodarska kriza močno prizadela gospodarstvo ter razdelila prebivalce med bogate in revne (favele).
- Stopnja urbanizacija je 15% (malo)
- Mesta so grajena po španskem vzoru (šahovnica) z razsežnimi trgi (plaza), okoli katerih so visoke zgradbe.

Mesta:

CORDOBA – ustanovljena na izhodu tovarniške ceste v nekdanje inkovsko državo leta 1575.

LA PLATA – prestolnica province Buenos Aires

BUENOS AIRES – ima 1 000 000 prebivalcev. Mesto je bilo zgrajeno ob ustju reke Paraná ob zalivu RIO DE LA PLATA v središču.

GAUČI

Živel so v Pampah, in sicer v 17. stoletju ter bili poznani kot divji jezdec, potepuhi, konjski tatovi. Pasli so črede divjih konj po Pampah. Bili so zelo revni, a svobodni.

Argentina je bila močno priselitvena država in gauči so prihajali v nasprotje z novimi priseljenci. Včasih so bili spori tako hudi, da je morala poseči vojska.

V 18. stoletju so se oprijeli dela na živinorejskih posestvih. Gauči so bili najprej mulati in mestici, šele kasneje so šli med Gavče tudi belci (Irci, Britanci,...). Gauči so izginili v 19. stoletju in ohranjajo le tradicijo.

Pravi izvoz mesa se je iz Argentine začel v 19. stoletju, ko so pri prevažanju mesa v Evropo na ladjah uvedli hladilnice.

Pampe so območje velikih živinorejskih posesti. Danes živino »gonijo« s helikopterji, avtomobili. Ohranil se je rodeo.

Čile:

Glavno mesto je Santiago. Naj južnejši del Čil se imenuje Rt Horn.

Konec 15. stoletja so bili pod Inkovsko oblastjo. Leta 1540 je španski vojskovodja ustanovil Santiago.

V Čilah je veliko rudniko bakra, a e kapital bil do leta 1970 v tujih rokah. Leta 1970 je prišel na oblast Allende. Nacionalizacija rudnikov Cu. Leta 1973 so ga odstavili z državnim udarom. Na oblast je ptišel Pinochi, ki je vladal do leta 1988, ko je moral razpisati volitve.

Pokrajine:

- *S del* – Severna puščava; tu je veliko **bakra**, železa, gospodarstvo
- *Osrednja dolina*; do reke Aconcaqua do Puerta Monte; je rodovitna pokrajina (žito), je kmetijsko območje, tu živi 90% ljudi
- *J del* – Arhipelak; Tu so bili Indijanci Aravkani. Tu je malo prebivalstva, tundra in malo nafte.

Velikonočni otok je vulkanskega nastanka (tuf); tu so 3-12m visoki kipi.

Prebivalstvo:

- o 80% v mestih od tega ½ v Santiagu
- o barakarska naselja imenovana **Kalampas** (»gobe«)
- o 250 000 Indijancev
- o 70% **mesticev**
- o belci; vrhnji sloj

Gospodarstvo:

Imajo rudna bogastva; baker. Solido

Ni se dobro razvilo zaradi kapitalizma (ZDA). Gospodarstvo po Allendu je slabo.

Kmetijstvo:

Žitarice, pšenica, namakalne površine (v puščavskih predelih), bombaž, sladkorni trs, agrumu, vinogradi.

Trgovinski partnerji:

ZDA, Brazilija, EU – predvsem Nemčija, VB, Japonska

Urugvaj:

Država ima 3 milijone prebivalcev, 80% je belcev. Glavno mesto je **Montevideo**. Montevideo je pristanišče za izvoz volne in mesa.

Urugvaj je nižinska dežela s pašniki in travniki, na katerih je govedoreja in ovčjereja.

GOSPODARSKO POVEZOVANJE DRŽAV J AMERIKE

ANDSKI PAKT: je zveza ustanovljena leta 1969, da bi izboljšali gotovinsko in gospodarsko stanje držav; torej gospodarstvo brez carine. Članice tega pakta so *Ekvador, Bolivija, Gvajane, Kolumbija, Venezuela*, včasih je bil tudi Peru.

MERCOSUR: Ustanovljen leta 1995 in je veliko bolj uspešen kot Andski pakt. Članice so Argentina, Brazilija, Urugvaj, Paragvaj.

Čile nastopajo kot samostojni partner. Posluje z ZDA in Japonsko ter je samo pridružena članica Mercosura. Čile pripadajo **AZIJSKO-PACIFIŠKI** zvezi, kamor sodijo tudi Mehika, ZDA, Avstralija, Kanada in še številne pacifiške in azijske države.

GOSPODARSKI RAZVOJ J AMERIKE

- a. FAZA: J Amerika je izvoznica surovin in kmetijskih pridelkov za S Evropo. To je 2. polovica 19. stoletja (čas Avstrijske revolucije). Kapital, ki ga je država dobila je služil le bogatenju peščice belega prebivalstva. Politična moč je bila v lasti teh veleposestnikov in teh belcev. Tu prevladuje primarni sektor gospodarstva (kmetijstvo).
- b. FAZA: leto 1930. Začela se je prva industrializacija, ki je trajala do leta 1980. Industrija se ni dotaknila Peruja in Bolivije. Živilska industrija, tekstilna industrija, gradbeni material, železarstvo, nafta.
- c. FAZA: po letu 1980. V J Ameriki naj bi bolj začel prednjačiti terciarni sektor gospodarstva (trgovina, turizem, gostinstvo).